

Феннич В.П. Вмотивованість судових рішень, в змісті яких використовується доказова презумпція. *Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професорів кафедри правосуддя М.М. Михеєнка та М.Й. Штефана. Київ: ВГЛ "Обрії", 2009. С. 249-252.

В. П. Феннич

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Закарпатського державного університету (м. Ужгород)

ВМОТИВОВАНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ, В ЗМІСТІ ЯКИХ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ДОКАЗОВА ПРЕЗУМПЦІЯ

Якщо в цивільній справі використовується доказова презумпція, то одним з важливих питань при формулюванні судового рішення, в змісті якого вона фіксується є питання мотивування висновків суду по юридичним фактам, що формують фактичну основу доказової презумпції. Вказані правозастосовчі документи суду часто скасовуються вищестоящою судовою інстанцією в силу їх невмотивованості. Тому аналіз помилок суду щодо невмотивованості юридичних фактів доказової презумпції, які вони допускають при вирішенні справи та формування на цій підставі пропозицій по їх усуненні має неабияке значення для судової практики по цивільним справам.

Як вказується в правовій літературі рішення суду по цивільним справам повинно бути законним та обґрунтованим, оскільки тільки тоді суд може правильно вирішити спір і тим самими захистити права сторін [2, с.9]. Законодавство більшості країн зобов'язує суд мотивувати свої постанови; в ряді країн вмотивованість вказана як принцип цивільного процесу [3, с.57].

Якщо в цивільній справі використовується доказова презумпція, то, беручи до уваги фактичну сторону справи, суд повинен вмотивовувати встановленість юридичних фактів фактичної основи доказової презумпції та вмотивовувати оцінку доказів, направлених на підтвердження даних фактів.

Вмотивованість висновків суду по юридичним фактам фактичної основи доказової презумпції має відношення до всіх структурних елементів доказової презумпції. Про те особливої складності це питання набуває в наступних випадках: 1) вмотивованість висновків суду щодо встановленості презюмованого факту оціночного характеру; 2) вмотивованість висновків суду по встановленості презюмованого факту, що абсолютно визначений в нормі права; 3) вмотивованість висновків суду щодо встановленості фактів-підстави дії презумпції та фактів спростування презумпції, які відносно визначені.

Вмотивованість висновків суду щодо встановлення **презюмованого факту оціночного характеру** вимагає використання судового розсуду, де в рішенні суду повинно міститися пояснення, з яких мотивів суд виходив, роблячи вибір, при вирішенні правового питання. Судова практика показує, що часто суди такого пояснення не дають. В цьому відношенні показовим є цивільні справи по відшкодуванні моральної шкоди, грошовий розмір якої за ст. 23 ЦК України повинен враховуватися з врахуванням багатьох факторів, в тому числі виходячи з вимог *розумності*. Так, у одній з справ касаційна інстанція скасувала рішення та ухвалу нижчестоящих судів у частині відшкодування моральної шкоди. Обґрунтування касаційної інстанції зводилося до того, що, заявляючи позовні вимоги про відшкодування моральної шкоди позивач не зазначив, з яких *міркувань* (виділено нами – В. Ф.) він виходив, визначаючи розмір відшкодування. В матеріалах справи відсутні будь-які докази, що підтверджують зазначені вимоги позивача. Суд, задовольняючи позов не навів жодних *мотивів* (виділено нами – В. Ф.) свого висновку [4].

Використовуючи фактор розумності у справах про відшкодування моральної шкоди не можна обмежуватися тільки простим посиланням на нього, бо в такому разі взагалі зі змісту судового рішення не видно хід міркування суддів стосовно збільшенні чи зменшенні розміру відшкодування моральної шкоди саме по даному юридичному факту. Розумність як обмеження суддівського розсуду полягає у виборі декількох варіантів можливостей, де суддя використовує еталонну діяльність середньої людини [3, с.179], а тому

судом повинні вказуватися мотиви, у відповідності з якими була вирахована вибрана ним сума відшкодування [3, с.184].

Р. Циппеліус вказував, що законодавець після визначення більш конкретних обставин та їх описування у відповідних складах конкретних норм уповноважує орган влади приймати рішення з урахуванням всіх *важливих особливостей* кожної конкретної ситуації [6, с.149]. Тому вмотивованість рішення суду, де в змісті використовуються презюмовані факти оціночного характеру повинна опиратися на конкретні факти з відносин сторін та враховувати інші обставини, в яких розвивалися дані відносини, що у сукупності дасть можливість зробити вибір вирішення певного правового питання (наприклад, дотримання розумних строків).

Якщо не вмотивовувати встановлення презюмованих фактів оціночного характеру, то це приведе тільки до спотворення самої доказової презумпції. О.В. Баулін вказував, що краще взагалі обійтися без використання презумпцій, ніж використовувати їх таким чином [1, с.234].

При вмотивованості висновків суду по встановленості ***презюмованого факту, що абсолютно визначений*** в нормі права, то доволі часто вмотивованість рішення суду будується таким чином, що складається враження нібито даний факт необхідно встановлювати за допомогою доказів, а не виводиться він на підставі встановленості фактів-підстави дії цієї презумпції. Дана ситуація характерна як для судів першої інстанції, так і для судів вищестоящих інстанцій, які інколи прямо вказують на необхідність встановлення даного презюмованого факту. Так, у квітні 2002 р. Ш. звернувся до суду з позовом до М. про відшкодування моральної шкоди, посилаючись на те, що 26 червня 2001 р. його покусали бджоли відповідача, внаслідок чого він перебував на стаціонарному лікуванні й переніс фізичні та моральні страждання. Перша інстанція в позові відмовила, а апеляційна його частково задовольнила. Касаційна інстанція скасувала рішення апеляційної з тих міркувань, що не була доказана вина М. Зокрема, в ухвалі касаційної інстанції вказувалося, що суд у рішенні зобов'язаний зазначити про *доведеність чи*

недоведеність фактів (виділено нами – В. Ф.), з якими закон пов'язує наявність або відсутність правовідносин; ...суд у рішенні не зазначив *чим підтверджується вина М.* (виділено нами – В. Ф.) [5]. Оскільки в ст. 440-1 ЦК України (1963 р.), яка застосовувалася по цій справі міститься доказова презумпція вини, то вказувати в своїй ухвалі на необхідність підтвердження вини касаційна інстанція не повинна була. Їй необхідно було *акцентувати увагу* судів нижчестоящих інстанцій на необхідності встановлення фактив-підстави дії цієї презумпції, а потім виходити з припущення про вину заподіювача моральної шкоди, якщо відсутні факти її спростування.

Помилка судів у даній справі виникла в зв'язку з не врахуванням такої функції доказової презумпції як функція перерозподілу обов'язків доказування обставин справи. Врахування цієї функції при вмотивованості встановлення чи не встановлення презюмованого факту має важливе значення, оскільки буде показувати, якими способами суд повинен оперувати, роблячи висновок про встановленість юридичних фактів фактичної основи доказової презумпції. Факти-підстави дії презумпції та факти спростування презумпції повинні встановлюватися за допомогою *доказів*, а встановленість презюмованого факту повинна *виводитися* з встановленості фактив-підстави дії доказової презумпції та не встановленості фактив-спростування презумпції.

Вмотивованість висновків суду щодо встановленості ***фактив-підстави дії презумпції та фактив-спростування презумпції, які відносно визначені*** обумовлюється тим, що закон у гіпотезі правової норми вказує не всі факти-підстави дії чи факти спростування доказової презумпції: деякі із загального ряду визначає чітко, а інші — ні. Наприклад, це може бути доказова презумпція визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза (ст. 146 ЦПК України). У цій нормі права чітко вказується на два альтернативні факти-підстави дії цієї презумпції —неподання експертам матеріалів або документів. У подальшому перелік таких випадків припиняється і вказується, що до уваги можуть бути взяті й інші випадки.

Важливе значення при вмотивованості встановлення подібних фактів доказової презумпції має те, що в нормі права дається загальна характеристика *родового* юридичного факту-підстави дії чи факту спростування презумпції. Виокремлення його шляхом тлумачення правової норми дасть можливість використовувати його як своєрідну межу суддівського розсуду. Наприклад, в ст. 146 ЦПК України таким родовим юридичним фактом, що буде охоплювати собою чітко визначені та не визначені факти-підстави дії цієї презумпції буде факт ухилення від участі в експертизі. Саме тому при використанні доказової презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза родовий юридичний факт дасть можливість перевірити чи можуть під його дію попадати певні фактичні обставини справи, що як факти-підстави її дії в нормі права не описані.

Список використаної літератури:

1. Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. – М.: Городец, 2004. – 272с.
2. Гузь Л. Є. Підстави для скасування судових рішень (ухвал) та способи запобігання їх виникнення при розгляді цивільних справ в судах. – Х.: Поліграфіст, 2006. – 723с.
3. Папкова О. А. Усмотрение суда. – М.: Статут, 2005. – 413с.
4. Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17.10.2002 р. // Рішення Верховного Суду України. – 2003. [Електронний ресурс] - <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/9548FB9BABF3B25EC2256FAB00479225?OpenDocument>.
5. Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 листопада 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 2 (42). [Електронний ресурс] - <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/BE994D55355B7538C2256E4B0045FC22?OpenDocument>.
6. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів – Роман Корнута. – К.: Реферат, 2004. – 176с.